TÜRK GELİNİNİN MİTOLOJİK GÖÇÜ

Mythological Migration of Turkish Bride

Pervin ERGUN*

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: Türk inanışına göre gelin, ilk yaratılan kadını sembolize etmektedir. İlk yaratılan kadın, dünyaya kuş şeklinde ve mitolojik bir yolculukla gönderilmiştir. İlk kadın, Tanrı mekânından kendisine hediye edilen sembolleri yeryüzüne taşımıştır. Kutsal sembollerin ilk örneklerini getiren ilk gelinin mitolojik ritüelleri, günümüze kadar her yeni gelin ile tekrarlanarak kut sağlanmaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın Amacı: Araştırmanın amacı, Türk gelininin mitolojik göçü ile ilgili şifreleri çözmek, Türk kültüründe ailenin kutsallığı ile ilgili inancın kökenini ortaya çıkarmaktır.

Veri Kaynakları: Türk mitolojisi ve evlenme geleneğiyle ilgili kaynaklar.

Tartışma ve Sonuç: Gelinin mitolojik göçü ile ilgili uygulamalar, pek çok halk anlatısında ve kültür ürününde şifrelenmiş olarak yaşamaktadır. Mitolojik rol, gelinin oynadığı geleneksel oyun figürlerinden, göğüs süslemesi takılara, çeyizindeki işlemelere ve pek çok pratiğe sinmiştir. Bugün gelinlerin olmazsa olmazı gibi görünen pek çok kültürel miras, mitolojik göçün çözüm bekleyen şifreleridir. Türk gelininin mitolojik göçü ile ilgili şifrelerin çözümü, "Türk kültüründe ailenin kutsallığı" ile ilgili inancın kökenini ortaya çıkaracaktır. “Eskisi gibi” yaptığı uygulamaların bilincinde olan toplum, geleceğe daha sağlam adımlarla yürüyecek, hayat felsefesi anlam kazanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mitolojik göç, gelin, kut, sembol.

ABSTRACT

Bases of Research: According to Turkish belief the bride, symbolizes the woman the first created. The first created woman was sent to the world a mythological journey in the form of the bird. The first woman moved the symbols as a gift by God to earth. Sacred symbols are first brought the first samples of the bride's mythological rituals, to the present day with each new point is to make repeated “kut”.

Purpose of Research: The aim of the study, to solve passwords of mythological migration of the Turk’s bride and to reveal the origin of belief about the sanctity of the family in Turkish culture.

Resourches of Data: The resourches related Turkish mythology and tradition of marriage.

Discussion and Conclusion: The bride's mythological applications related to migration, many people live in the narrative and the cultural product is encrypted. Mythological role, the traditional game played by the bride's figure, chest decoration on jewelry, embroideries, and many practical sinmiştir çeyizindeki. Today, many brides appear to be sine qua non of cultural heritage, the mythological migration passwords are waiting for a solution. Passwords are related to the solution of Turkish migration from the mythological bride, "Turkish culture, sanctity of the family" will reveal about the origin of faith. "Change back" the community is aware of the applications, more robust steps, walk to the future, will be the philosophy of life meaning.

Key Words: Mythological migration, bride, holy, symbol.

1. GİRİŞ

Türk gelininin mitolojik göçünün araştırılacağı bu makalede, törenle ilgili uygulamaların hepsine yer verilmeyecek; göze çarpan belli başlı unsurlar nitel açıdan betimlenecektir.

Türk milleti hayatın her safhasında olduğu gibi, yeni bir hayatın başlangıcı olan düğün törenleri boyunca Tanrı kutunu yanında hissetmek istemektedir. Bunun için de gelin arayışından düğün kırkı çıkana kadar geçen süreçte pek çok mitolojik uygulama gerçekleştirmektedir.

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt 13 Sayı 24
Aralık 2010
ss.275-290

* Yard. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Türk ailesinin temeli "kutsal evlenme törenleri" ile atılmaktadır. Tanrı'nın cenneti ayakları altına serdiği, canından can çıkarma gibi olağanüstü özellikler bahşettiği kadın, kültürümüzde her dönemde önemli bir yere sahip olmuştur. Türk ailesinde bu nedenle "kutlu/ideal gelin"in büyük bir yeri bulunmaktadır.

Günümüz aile kimliğine kadar sinmiş romantik aşka dayalı çekirdek aile yapısı, tespit edilebildiği kadarıyla Sümerlere kadar inmektedir ve "sevgi", "saygı" ve "sadakat" temeli üzerine kurulmuştur. Eşitlikçi bir anlayışa sahip bu yapı, Batılıların komin aile kökeni teorilerinin aksine tek eşlidir(Türkdoğan 2004: 590). Türk ailesi çekirdek bir yapıya sahip olmakla birlikte akrabalık bağları ve kültürü son derece zengindir. Dünya milletleri arasında da en gelişmiş aile terminolojisine sahip bir ulus olmuştur.

Tanrı tarafından kut verilen hanımlar ile ilgili olarak Türk kültüründe Umay ve Ayzıt kültü oluşmuş ve gelin anlayışımızı derinden etkilemiştir. Bu anlamda Türk gelininin göçü, yeryüzüne gönderilen kutlu, ilk "kadın-gelin"i simgelemektedir. Gelin göçü ile ilgili uygulamalar, bu ilk örnek ile ilgili inançların tekrar edilmesi ve aynı Tanrısal kutun sağlanmasına yöneliktir. Başta destanlarımız olmak üzere gelenek görenek ve halk inançlarımızda düğün folkloru ile ilgili yaygın olarak gördüğümüz mitolojik tören pratikleri günümüze kadar canlılığını sürdürerek gelmiştir.

"Düğün tutma, tutulma" (İnce 1991: 285 vd.), "dutu", (İnce 1991: 283), "indirmelik" (Dirlik 1997: 12) gibi düğün adlandırmaları ve "başı/başları göğe ermek", "uğurlu kademli gelin" gibi sözler gelin göçünün mitolojik şifrelerini vermektedir. Gelin göçü boyunca kutsal ağaç, tepe, yatır, su, cami, gelin arabası, gelin gibi kutsalların etrafında üç defa dönme, adakları başında üç defa çevirme gibi uygulamalar, göğün katlarına uzanan mitolojik yolculuğun basit tezahürleridir.

2. GELİN GÖÇÜ VE OCAK KÜLTÜ

Türk kültüründe evliliğin kutsanmasında başlıca iki mekân vardır: Ev, evin merkezi yani ocak. Evlilik ve gelin göçü ile ilgili uygulamaların ana merkezleri kızın baba evi, damadın baba evi, genç çiftlerin evi ve onların ocaklarıdır. Ocakla ilgili uygulamalar, saygı, hürmet ve saçı ağırlıklıdır.

"Üç ocak/sacayak" ile ilgili olarak Anohin'in Altaylardan derlediği dua, gelinin mitolojik yolculuğunda ocakla ilgili uygulamaların zenginliğinin kaynağını gözler önüne sermektedir:

"Üç ateşini yakıp veren!

Üç ocağını dikip veren!

Atam Ülgen!"(Ögel 2002 II: 513)

"Üç duvarlı ocak", "üç taşlı ocak", çok eski bir ocak türüdür ve "Tanrı Ülgen ocağın üç ayağını dikerek, birleştirerek, (insanlara) vermiştir. (Ögel 2002 II: 513-514) Ateşi, baba ocağından getirerek yakan güveye, ocağı da geline vermiştir. Bu nedenle ocak ile kadın arasında bir bağ kurulmuştur. Al karısı, ev, ocak iyesi de hep ocak ve kadın bağlantılı inançlardır. Türk insanı bu mitten hareketle ilk örneği taklit ederek kut sağlamaya çalışmaktadır.

Yeni evliler ile ilgili "üç ocak" adı verilen çok eski Türk geleneğine göre "tam yuvarlak, top şeklinde, topraktan yapılmış, içleri oyulmuş üç kap, fırının altına yerleştirilmektedir. Bu üç yuvarlak kaba, "ocak" adı vermektedirler. Her kabın içine, kırmızı ve beyaz kurdelelerle süslenmiş bir söğüt dalı ile tereyağı koymaktadırlar. Bu üç kap veya ocak, yalnızca evlenme ve kurban törenlerinde kullanılmakta, diğer zamanlarda sobanın arkasında durmaktadırlar. Bunlar, "üç taşlı" en eski ocakların bir sembolü ve hatırası olsalar gerektir." (Dırenkova, Kult ognıya …'dan Ögel 2002 II: 513)

Nişanlı kızların "zaman zaman nişanlılarının evine geldiğinde yere kadar eğilmeleri, ocağa saygı göstermeleri, kalın paraları tam olarak ödenmemiş ve nikâh gerçekleşmemişse, ocağın ateşinden, pipolarını bile yakamamaları, buna karşılık da "ocağın asla sönmesin" diye duada bulunmaları, aile içindeki sosyal konumlarını göstermektedir. Evlenip koca evine gelince ise bir kaba yağ ve tereyağı koyup, onları, ocağın ateşine doğru üflemeleri yani saçı yapabilmeleri (Potanin, Oçerki IV'ten Ögel, 2002 II: 512) mümkün olmaktadır. Evin sahibi ile aynı soydan gelmeyen kişilerin ateşin yandığı ocağın karşısında, yanında oturmasının yasak olmasında ailenin karakteristik özelliği ön plana çıkmaktadır.

Koca evine gelen gelinin saç örgüleri çözülürken, ocağın yanına oturtulması; bir taraftan da ocağın üzerine gelinin akrabaları tarafından biraz at yağı konması; yağın birden bire parlayıp alevlerin yükselmesi uğurlu sayılmaktadır. Gelinin ocağa üç kez selam vererek 'Bana mutluluk, zenginlik ver! Hayvanlar ver! Donanmış bir ahır, bir oda dolusu çocuk ver!' şeklindeki duası gelinin bu ailenin bir üyesi olmasını sağlamaktadır. (Dırenkova, Kult ognıya …'dan Ögel 2002 II: 512)

Bazen yeni evlenen çiftlerin arkadaşları, oğlan evinin ocağına yağ dökmektedirler. Bu ateşin diğerlerinden farkı, alevlerinin bacanın deliğine kadar yükselmesidir. Kutluluk, alevlerin bacaya kadar yükselmesiyle tamamlanmaktadır. (Ögel 2002 II: 512)

Yüzüne perde örtülerek kayın babasının evine getirilen gelin, ulu eşiği sağ adımını atarak geçtikten sonra diz büküp selam verir. Üç kez eğilip selam veren geline babası: "Çok yaşa göz nurum! Bahtlı ol!" diyerek dua eder. Gelinin eline bir kadın yağ konulan kabı tutuşturup ateşe yağ döktürür, "Ot Ana, May (Umay) Ana, şefaatini yeni gelen genç geline erdire gör, esirge!" dedirtir.

Bu adet yerine getirildikten sonra gelin, kendisine tahsis edilen ak otağa girer. İşte tam bu sırada "Umay"lık rolünü yeni geline devreden anneler devreye girer. Güveyin annesi bozuk para, kurut, irimşek karışımından oluşan saçıyı saçıp hayır duası ederek önce sağ ayağını atarak ak otağa giren gelini sol taraftaki döşeğe kurulan perde içine sokup oturtur. Kızın anası, gelini karşılayan kız-gelinlere bilezik, yüzük, küpe, gerdanlık, türlü mercan taşlar dağıtır (Kaliyev-Orazayev-Smayılova, 1994: 161).

Ateş, evin koruyucu ruhu, hamisi, çırağı, nurudur. Bundan dolayı, oğlan evine ayak basan yeni gelin ulu evin ateşine tazim etmeli, selam vermelidir.

Yeni inen taze gelin, obanın kadınları tarafından önce kayın babasının evine sokulmaktadır. Yeni gelin, eşiği atlayıp geçtikten sonra dizini büküp selam vermektedir (tazimde bulunmaktadır). (…) Ondan sonra ocaktaki ateşe yağ damlatır, o sırada taze gelin ateşe eğilip, "Ateş-ana, May (Umay)-ana, şefaat ede gör!" der. O sırada taze gelinin yanındaki kadınlar, ellerini ateşte kızdırıp gelinin yüzünü sıvazlarlar (Velihanov 1993: 25).

Gelinin güveyi evine geldiği ilk gün ateşe yağ dökmesi (Yudahin'den Ögel, II 2002: 522) Türk dünyasında en fazla yapılan saçı uygulamasıdır.

3. GELİN GÖÇÜ VE SU KÜLTÜ

Gelin evden çıkarılırken su dökülmesi, oğlan evinde içeriye alınırken gelinin su dolu testiyi kırması, ocak başına kadar su dökerek gitmesi (Duymaz-vd. 2003: 142; Santur 1995: 201) gelin göçü sırasında su kültünün önemine işaret etmektedir.

Dede Korkut boylarından her birinin sonunda tekrarlanan "ağaç, dağ ve su" üçlemesi ile ilgili dualar, gelin göçünde de aynı anlamdadır ve ab-ı hayatı sembolize etmektedir. Su kültü ile ilgili uygulamalar bazen "kız evinin bahçesinde havuzun çevresinde müzik eşliğinde üç defa dönülmesi, havuz yoksa ev içinde

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt 13 Sayı 24
Aralık 2010
ss.275-290

sembolik olarak tekrarlanması (Odabaşı 1989:136) su gibi kutlu bir hayat sürülmesi içindir.

Su kültü en arkaik şekliyle karşımıza "su gösterme" geleneğinde çıkmaktadır: Başkurtlarda gelinler kayınbabanın içtiği pınar, ırmak ve göl sularına gümüş paralar saçarak "selam" vermektedir. Bir kocakarının rehberliğinde yapılan bu uygulamaya "su gösterme" töreni denmektedir." (İnan 1995:166-167) Koca evinin ve orta dünyanın kutsalı olan "akıntılı görklü sular" kutlu gelin ile birlikte daha da kut kazanmakta, tazelenmektedir.

4. GELİN GÖÇÜ VE AĞAÇ KÜLTÜ

"Türk Halk Anlatılarında Kavaktan İnen Gelin" (Ergun, 2004a) adlı çalışmamızda daha önce sunduğumuz üzere Türk gelini, yaratılışın başındaki ilk gelinin yeryüzüne inişini sembolize etmektedir. Bu yolculukta kavak-hayat ağacı da büyük rol oynamaktadır.

Kâinatı ayakta tutan hayat ağacını sembolize eden ve yaratılışın başında Umay'la birlikte cennetten gönderilen ağaçlar, gelin göçünde, çeşitli şekillerde sembolize edilmektedir. Oklava, kepçe, gelin otağını oluşturan ağaçlar vb. ile ilgili uygulamalar, düğün davulu, ağaç bağışı gibi gelenekler, gelinin kaynanaya hediyesi olan ağaç motifli oyalı yazmalar, düğün türküleri, hayat ağacının ve Tanrı kutunun bakiyeleri olarak rehberlik etmektedir. Destan kahramanlarından Oğuz Han'ın kutlu gelini ağaç vasıtasıyla gelmiştir. Manas'ın eşi Kanıkey ve gelini Ay Çörek, Osman Bey'in eşi Malhun Hatun, Altay destan kahramanı Ak Tayçı'nın eşi Altın Tana vb.' nin ağaç kültü ile ilgili mitolojik bir bağları olmuştur. Nar tanesi, Üç Turunçlar, Üç Hıyarlar gibi masallarda da kutlu kahramanlarla kutlu kızlar kutlu ağaç dibinde karşılaşarak evlenmişlerdir.

Gelinin göç yolundaki rehberliği kadar bu yolun gizlenmesinde de kutsal ağaç kullanılmaktadır. Örn. Altaylılar atın üzerinde götürdükleri gelinin iki yanını akağaç dalına gerilmiş perde ile kapatmakta, geline gideceği yolu ve güveyin evini göstermemektedirler. (Werbitsky 1893: 102) Gelini misafirlere duvağın ertesi günü kayın ağaçları arasına gerilmiş perdeyi açarak göstermektedirler. (Surazakov 1975: 50) Anadolu'da geline yolculuğa çıkarken oklava verilmesi, duvak açım törenlerinde oklava kullanılması ağaç kültü ile ilgili yaygın uygulamalardır. Yeni evine geldiğinde geline oklava kırdırılması da hayat ağacını simgelemektedir ve kutlu yolculuğun dönüşünü engelleme girişimidir.

Gelin arabaya bindirilirken, götürülürken, indirilirken etrafına çarşaf-perde tutulması mitolojik yolculuğa işarettir. Gelinin geldiği yolu görmesi engellenerek kutsalın geri dönüşünün engellenmesi simgelenmektedir. Sebep olarak "kızın enişteleri ve ağabeylerinin görmemesi için kızı ortalarına oturttuklarını, çarşaf tuttuklarını; yine kızı şoförün görmemesi için araya bir örtü koyduklarını belirtmeleri (Duymaz-vd. 2003: 142) mitolojik anlamın kaybolmasına rağmen ritüelin bütün Türk dünyasında (Kaliyev-Orazayev-Smayılova 1994: 161) yaşamaya devam ettiğinin göstergesidir.

5. DUVAK, KUŞAK, GELİN TELİ, AYNA

Gelinin başına al duvak örtülmesi ve beline al kuşak bağlanması yeryüzüne inişi, bekâreti ve yuva hâkimiyetini sembolize etmektedir. Güveyin gelin geldiğinde ilk namazı bu duvak üzerinde kılması (Çelik 2004: 104) da kut göstergesidir.

Gelinin başına duvak denen ince teller konması, bunun üzerine elmaslarla, türlü oyalarla süslü hotoz giydirilmesi, omuzdan aşağıya gelin telleri sarkıtılması (Odabaşı 1989:136), güveye vermek üzere elinde baba evinden aldığı aynayı göç boyunca taşıması, göğsüne taktığı kuş göğüs kafesi süslemeleri-pogo (Sagalayev

1991: 41, 108) Umay'ın kutsallığının ve kuş suretinde yeryüzüne gelişinin sembolleridir. (Ergun 2004a)

6. GELİNİ GÖĞE KALDIRMA, OK, SİLAH ATMA

Tahta oturma törenlerinde Tanrı kutunu sağlamak için hakanın göğe kaldırıldığı gibi damat ve gelin de göçe hazırlanırken göğe kaldırılarak kutsanmaktadır.

Gelinin eline ve ayaklarına kına yakıldıktan sonra kızın arkadaşları ellerinin üstünde tavana kaldırmaları; bunun için güveyden bahşiş almaları ve geline üç kez tavanı öptürmeleri, göğe kaldırma tören uygulamalarının temel motifleridir. Bu uygulama, "evde dirlik, düzenlik olsun" diye, alnı açık, ana baba razılığıyla evlenen kızlar için gerçekleştirilmektedir. Ana ve babasının rızası olmadan, yani kaçarak evlenen kızlar için yapılmamaktadır. (Duymaz-vd. 2003: 149).

Gelin göçü boyunca, yeni evine indiğinde ve gerdek sonrası göğe ok ve silah atılması, kötü ruhları kovma ve Tanrı'dan kut dileme uygulamalarıdır.

7. GELİN KINASI, GELİN OKŞAMA, ÖĞÜTLER

Eşine, ailesine ve Mevla'ya kurban olması için gelinin ellerine ve ayaklarına kına yakılmaktadır. Kına yakılırken kaynana tarafından gelinin avucuna konan para-altın kut sembolüdür ve bereket için saklanmaktadır.

Gelin kınasında yakılan mumlar ışık-nur sembolüdür. Genç kızların gelin etrafında dönerek kırmızı örtülerle halay çekmesi göğün katlarını sembolize etmektedir; gelinin mekânının uzaklığının ve yine kutunun sembolüdür. Gelinin kınasını yakan kişinin de kut taşımasına dikkat edilmektedir. (Mutlu bir evliliği olan, çoluk-çocuk sahibi, varlıklı, iffetli, toplum tarafından sevilen sayılan bir "yenge".)

Geline kınası yakılırken öğütlerde bulunulmaktadır. Bu öğütler, yüzlerce yıldan beri söylenegelmiştir ve mitolojik öğeler barındırmaktadır. Öğütler, gelinin hayat ağacını sembolize eden oklava ile duvağının açılıp kapanması sırasında, belli bir ahenkle söylenmektedir. Anadolu'dan tespit edilen aşağıdaki uygulama, Tatar, Başkurt ve Kazak Türklerindeki "betaşar" ya da "bit asıv" töreniyle benzerlik arz etmektedir:

Ele, bele ve hem dile
Sıkı ol sır verme ele
Baban gökle anan yere
Saygı göster düşme dile
Hiç kimseye gıybet etme
Rızasız yol gitme
İşine sıkıca sarıl
Ocak yansın harıl harıl
…….
Kutlolsun kutlolsun
Evde dirliğin datlolsun
İki oğlan bir kızın olsun." (Ataman 1992: 45)

Türk gelininin hayat felsefesinin ve Türk töresinin özü olan bu sözler, Türk ailesini ayakta tutan, saadetini temin eden altın anahtarlardır.

Öğütte geçen "*Baban gökle anan yere, Saygı göster düşme dile."* sözleri yüzlerce yıla ve baskın inançlara rağmen yaşamaya devam eden mitolojik kalıplardır.

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt 13 Sayı 24
Aralık 2010
ss.275-290

"Altın tas içinde kınam ezilsin/ Gökyüzünde peştamalım süzülsün"(Csaki 2001: 233); "Ha ha gökte yıldız parlıyor/Ha ha ağacın yaprakları sallanıyor/Ha ha Ayşe'nin düğünü var diye/ Ha ha yerde insan, gökte melek seviniyor" (And 1958: 18-20);

"Yüce gavaktan düştüm oldum hışır/ Acap yalan dünya ne zaman ışır" (Karaman 1995: 141) gibi gelin okşama sözleri gelinin geldiği kutlu mekânı anlatmaktadır.

8. GELİNİN MİTOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Türk mitolojisinde erkek insani, kadın ise ruhani bir kisveye bürünmüştür. Bu nedenle evlenme bahsi söz konusu olduğunda istiareye yatma, falcılara gitme, yıldıznameye bakma, aksakallı koca-Hızır'dan medet umma gibi uygulamalara başvurulmaktadır. Genel anlamda aday tespitinde kutsalı arayış diyebileceğimiz bu durum, destanlarımızdan başlayarak günümüze kadar konuyla ilgili bütün kültür kalıplarına sinmiştir. Evlenecek olan her iki çift için de geçerli olan bu uygulamalarda kut veya kutsuzluk, daha çok geline yüklenmektedir. Bunun için de "uğurlu kademli gelin" ya da tam tersi "uğursuz, kademsiz gelin" tabirleri kullanılmaktadır.

Türk gelininin mitolojik bazı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

"Gökten ışık içinde inme, alnında kutup yıldızı gibi ışık olma, gülüşü ve ağlayışı ile Tanrıyı etkileyebilme, yanaklarından güller, gözlerinden inci mercan dökülme, yürüdüğü yerlerde çayır çimen bitme, akıl verici ve yol gösterici olma, olağanüstü güçlü kuvvetli savaşçı olma, heybetli olma, güzelliği dillere destan olma, iffet ve namus timsali olma vs." Gelin adaylarının bu özelliklerden bir veya birkaçına sahip olmaları beklenmektedir.

Türk mitolojisine göre kahramanların hatunları genellikle Tanrı tarafından gönderilmiş ve belirlenmiş kutlu kadınlardır. Oğuz Destanı'nda, karanlık bastığında gökten gök ışık içinde bir gelin indirilmiştir ve alnında "Demir Kazık/Kutup Yıldızı"na benzer beni vardır. Gülüşüyle Tanrı'yı güldüren, ağlayışıyla ağlatan bu kız, Oğuz Kağan'ın kutlu eşi, Oğuz boylarının kökeni olmuştur. (Ögel 1989: 117)

Gelinin karanlık bastığında gelmesi ve ışık-nur saçması ile ilgili mitolojik hafıza gelin göçü sırasında bugün de korunmaktadır. Gelini almaya gelenler yol ne kadar yakın olursa olsun (bitişik komşu da olabilir), yolu uzatmakta, davullar eşliğinde konaklayıp oynayarak akşamı bulmaktadırlar. Güveyin evine indirmek için akşam ezanının okunması gerekmektedir. Çünkü gelin, ezan okunurken, bu kutlu vazifesini yerine getirecektir. Baba evinden getirdiği gaz lambasını arabanın içinde yakmakta; o güne özel olarak tuttuğu orucunu, yine arabadan inmeden ve duvağını açmadan, güvey evinde pişirilip getirilmiş çorba (genelde tarhana çorbası) ve suyla yani "dünya taamı" ile açacaktır. Lamba ve güveye verilmek üzere elinde tuttuğu aynayla arabadan inen gelin, ışıklı-nurlu gelin kültünün bugünkü bakiyeleri olarak yaşamaktadır.

Gelin ve ışık kültü ile ilgili kadınlar arasında anlatılan bir inanış da şöyledir: "Erkekler bekârken annelerinin başında başkalarının göremediği bir ışık görürlermiş. Evlendikten sonra bu ışık hanımlarının başına geçermiş. O yüzden artık anneleri yerine hanımlarının sözünü dinlemeye başlarlarmış." Umay'ı sembolize eden ve kaynanadan geline devredilen kut bu inançta varlığını sürdürmektedir.

Gelin adayının Tanrı tarafından belirlenmesi, başta destanlar olmak üzere bütün halk anlatılarımızda karakteristiktir. Yerin sembolü Kanıkey ile evliliğinden sonra ölen Manas'ın mezarını beklemesi için Tanrı tarafından Kün Han'ın kızı

"Altın Ay" gönderilmiş; Manas'ın tekrar dirilmesinden sonra da eşi olmuştur. (Ögel 1989 I: 527-528) Ay Huuçın destanında Han Mirgen'in evleneceği kızlar Tanrı tarafından belirlenmiştir. (mısra: 1080, 3204, vd.)

Gelinin olağanüstü güzelliği, kahramanlığı ve heybeti de kut simgesidir. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunun gelini Selcen Hatun yiğitliği ve heybeti ile dikkati çekmektedir: Çok güzel olan bu kız "Sağına soluna iki çift yay çekerdi. Attığı ok yere düşmezdi. O kızın üç canavar kalınlığı kaftanı vardı."(Ergin 1994: 185) Bamsı Beyrek'in yavuklusu da savaşçı özellikleri ile öne çıkmaktadır. Bamsı Beyrek onu şöyle vasıflandırmaktadır: "…Ben yerimden kalkmadan o kalkmalı. Ben kara koç atıma binmeden o şahbaz atına binmeli. Ben düşmanıma varmadan o bana baş getirmeli." (Ergin 1994:124)

Mitolojimizde Tanrı'ya yaratma fikri veren "Akine" gibi kutlu hakanlarımıza cihan hâkimiyeti ülküsü veren yine kutlu yaratılmış ve Tanrı tarafından gönderilmiş kadındır. Uygurların Tanrı tarafından kutlu yaratılan hakanı Bögü Han'ın "Ak Dağ"da yedi sene, altı ay ve yirmi iki gün boyunca her gece görüştüğü, Tanrı tarafından gönderilen kutlu kadın, cihan hâkimiyeti ülküsü ile ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Tavsiyelere uyan Bögü Han bu ülküyü gerçekleştirmektedir. (Ögel 1989 I: 75, 87)

Türk yiğitlerinin kahramanlık özellikleri sayılırken kiminle evli olduğu da belirtilmekte ve kut sembolü olmaktadır: Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı boyda Eylik Koca Oğlu Alp Eren'in kahramanlık vasıfları arasında "Ağ Melik Çeşme Kızı'na nikâh eden" vasfı da zikredilmektedir. (Ergin 1997:114)

9. GELİNİN BABA EVİ İLE İLGİLİ MİTOLOJİK MOTİFLER

Destanlarımızda kız evi ulaşılması imkânsız, yolu sihirle dolu bir mekân olarak tasavvur edilmektedir. Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek'e gelin giden Banı Çiçek'in baba evinin mitolojik özellikleri, kız kardeşini istemeye gelen Korkut Ata'ya Deli Karçar'ın hitabında çok iyi bir şekilde yansıtılmaktadır: "Ayaklıların buraya geldiği yok. Ağızlıların bu suyumdan içtiği yok. Sana ne oldu? Amelin mi azdı, fiilin mi döndü? Ecelin mi geldi, buralarda ne eylersin?" (Ergin 1994: 125)

Ayaklıların gelemediği, ağızlıların suyunu içemediği bu mekân başka bir âlemde olmalıdır.

10. DÜĞÜNÜN BAŞLANGICI/ "BAYRAK KALDIRMA" VE DÜĞÜN DAVULU

Türk kültüründe düğün, "bayrak kaldırma" töreni ile başlar. Güveyin kılavuzu konumundaki yaşlı bir erkek oklavayı eline alır. İki bacı, kızıl bir yazmayı oklavanın üstüne koyar ve "Sallallahü Salâvat, Sallallahü Muhammed! Kutlu olsun, akıbeti hayırlı olsun" der; yazmayı oklavaya saracak şekilde dikerler. Erkek üç kez oklavayı sallar: "Uludur ulu, sofrası dolu, bizim pirimiz Hacı Bektaş Veli" der ve yazma oklavaya dolanarak evin bir köşesine koyulur. Evin önüne de dört-beş metre boyunda, bazen yedi-sekiz metre uzunluğunda taşınabilen bayrak direği tepesine küçük yuvarlak ayna ve renkli yazmalar takılarak dikilir. Böylelikle düğünün başladığı ilan edilmiş olur. (Kaplan 2002: 366)

Bazı bölgelerde direğin tepesi üççatallıdır. Birine nar, birine elma, birine de soğan takılır. Çoğalmanın, tatlı dilin ve bereketin anahtarı olan bu sembollerin yanına gelin tarafından işlenen mendil asılmaktadır. Bayrağın süsü nispetinde de gelinin itibarı artmaktadır. (Kalafat 1996: 43)

Dokuz topaklı olan, bu haliyle Tanrı mekânını sembolize eden ve evin önünde yere saplanan bayrak direğinin boyunun binadan yüksek olmasına dikkat edilmektedir. Yer altı, yeryüzü ve gök olmak üzere üç âlemi birleştiren merkezi

direk-hayat ağacını sembolize eden bayrak direğinin dibinde Allah rızası ve kut için kurban kesilmektedir. Türk düğünlerinde bayrağa o kadar önem verilmektedir ki nişanlı iken ölen kızların bayrak direkleri bile ihmal edilmemekte; mezarı başına dikilip kut dilenmektedir. (Ergun 2004b: 345)

Gelin alayının ve düğünün olmazsa olmazlarından davul bugün köhnemiş, modası geçmiş gibi görülse de kasnağı ve tokmağı hayat ağacını sembolize eden kayından yapıldığı için başlangıçtaki mitolojik görevi yerine getirmektedir. "Davulsuz düğün olmaz" gibi bir halk inanışının temelinde bu görev yatmaktadır.

11. DÜĞÜN YEMEĞİ VE SAÇI

Her gördüğünü Hızır, her nimeti kutsal bilen Türk milleti düğünlerde bütçesine göre ikramlarda bulunmayı adak/saçı olarak değerlendirmekte ve kut sembolü olarak görmektedir. Kurbanların bayrak direğinin dibinde kesilmesi, yemeklerin güveyin doğumunda bacadan atılan kutlu kütükle pişirilmesi(Ergun 2004b: 248-250); başta ocak olmak üzere bütün kutsallara saçı saçılması gibi uygulamalar mitolojik karakterlidir.

Halk arasında düğünden sonra bugün de çok yaygın bir şekilde hayır-dua için kullanılan "Darısı başına/başınıza" sözü saçı geleneğinin mitolojik kökenine işaret etmektedir.

12. DÜNÜRCÜ BAŞI, SAĞDIÇ, YENGE KADIN

Hayatın her safhasında, her şeyde, her kişide kuta önem veren Türk milleti düğünde önemli roller verilen kişiler ile ilgili de aynı titizliği göstermektedir. Toplum önderi aksakallardan seçilen dünürcü başında Dede Korkut'ta olduğu gibi mitolojik özellikler aranmaktadır. Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek'e Banı Çiçek'i istemesi için Oğuz içinden Korkut Ata gönderilmiştir. Kardeşi Banı Çiçek'i istemeye gelen herkesi öldüren ağabeyi Deli Karçar'ın şerrinden ancak böyle ağzı dualı "Allah'ın inayetini, erenlerin himmetini" kazanmış biri kurtulabilmiştir (Ergin 1994: 125-126).

Mitolojik metinlerde dünürcü başı, kız isteme dileğini doğrudan söylemez. Dolambaçlı, şifreli, bilmeceli bir şekilde sorar. Yine Korkut Ata'dan örnek verecek olursak:

"Karşı yatan kara dağını aşmaya gelmişim;

Akıntılı görklü suyunu geçmeye gelmişim;

Geniş eteğine dar koltuğuna sığınmaya gelmişim."

"Tanrının buyruğu, peygamberin kavliyle aydan arı, güneşten güzel kız kardeşin Banı Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye gelmişim." (Ergin 1994: 125-126). Buradaki kız isteme kalıp ifadesinin manzum bölümü daha arkaiktir; şifreli, bilmecelidir. Bu arkaik bölüm günümüz Türklüğü için silikleşmeye başlamıştır.

Dünürcü başı gibi mitolojik kökene dayanan, hatta geçmişe gidildikçe aynileşen sağdıçlık geleneği de bugün anlamını yitirmeye başlamıştır. Bu mitolojik anlam, günümüzde bazı uygulamalarda ve kullanılan kalıp sözlerde yaşatılmaya devam etmektedir. Özellikle Türkistan'da ve Sibirya'ya doğru gidildikçe daha arkaik sözlerin yaşamaya devam ettiği tespit edilmiştir. Çuvaşlarda gelin alayının başını çeken, kızın ailesiyle karşılaştığında 300-1000 mısra tutarında damadın mitolojik yolculuğunu anlatan "salamalik" adı verilen manzumeyi söyleyen sağdıç(Bayram 2008: 78 vd.), yeni evlenecek çifti ve düğüne katılanları kötülüklerden korumak için de efsunlu sözler söylemektedir. Ağaç kültünün bir uygulaması olarak, düğün alayının geçtiği kapıya ve damat ile gelinin oturduğu mindere üç defa kamçıyla vurmaktadır. Kutsal ağaçtan yapılan kamçı, kötü ruhları uzaklaştırmaktadır.

13. GELİNİN VE EŞYALARININ GÖÇÜ

Gelin alayına katılanlar mitolojik ve kutsal bir yolculuğa şahitlik etmektedirler. Bugün mitolojik kökeni silikleşmiş olsa da bu yolculukla ilgili uygulamalar devam etmektedir. Evlenmenin çeşitli aşamalarında oğlanla kız evinin karşılıklı olarak birbirine yolladıkları çorap, çamaşır, kumaş, ayakkabı, havlu, heybe, başörtüsü gibi hediyelerin "yol", "yolluk", "yol-töre" adları altında anılması (Örnek 1977: 199) mitolojik yolculuğa işaret etmektedir.

Ne kadar yakın olursa olsun gelin almaya çıkan alay, uzun ve dolambaçlı yolları tercih etmekte; dönüşte farklı bir yolu seçmekte; başka bir gelin alayı ile karşılaşmamak için çaba sarf etmektedirler. Karşılaşma durumunda ise kutlarının birbirini basmaması, kırkları karışmaması için bir dizi uygulama yapılmaktadır.

Gelin almaya gelenlerden "toprak bastı", "yol bastı" parası istenmesi, gelinin evinden ayrılmasından sonra, oğlan evine giderken, yolunun kesilip para istenmesi (Örnek 1977: 199), dolambaçlı, sihirli yolun zorluklarını simgelemektedir. Bunlardan kurtulmak ve kut sağlamak için ilginç, zor istekler yerine getirilmekte (üç bacaklı tavuk, bin pire, bin kuyruksuz köpek, vs.) ve saçı saçılmaktadır.

Gelinin baba evinden alınan saksı-bitki, hayat ağacını; çivi-kaşık-bıçak gibi eşyalar demir kültünü, maya-ekmek-tuz vs. yiyecekler bereketi sembolize etmektedir. Halk arasında kız çocukları için söylenen "Kız çocuğu Tanrı'dan nasipli doğar. Evlenirken de on nasibinden dokuzunu koca evine götürür." Bu uygulamalar, Tanrı tarafından kıza verilen kutun baba evinden koca evine taşınması ve bereket ve saadetin sağlanması anlamı taşımaktadır.

Gelin baba evinden kutlu göçüne hazırlanırken, gelini çevreleyen genç kızlar ve delikanlılar tarafından okunan destan, yaratılışın başında yani Âdem ile Havva'nın yaratılışı ve kutlu düğünlerinin anlatılmasıyla başlamaktadır. Sonra da İslam tarihinin ünlü aşkları anlatılarak ve mitolojik tören tekrarlanarak kut sağlanmaya çalışılmaktadır. Gelinin yolunun uzun ve dolambaçlı olduğu belirtilmektedir (Katanov 1895: 409-434).

Gelin alayının başını çeken sağdıç, kız isteme töreninde dünürcü başının yaptığı gibi geliş amacını açık bir şekilde söylememektedir. Sağdıç, söylediği sembolik ifadeler ve bilmecelerin kız tarafı tarafından çözülmesini beklenmektedir:

"Kurumuş ot yığını yaprakları arasında

İlginç bir şey gördük:

Bir tarafta baksan mutlu oluyor;

Diğer taraftan bakarsa üzülüyor.

Kendisi ise şöyle diyor:

Beni her zaman alıyorlar;

Ben ise tükenmiyorum, büyüyorum;

Bu ne olabilir?"

Bu soruya kız tarafı birlikte cevap vermektedir: "Gelin kız!" (Yegorov 1982: 110-111)

Güveyin yolculuğunun "yedi ya da dokuz yıl dörtnala gidecek kadar uzun ve yumurta gibi atları kamçı gibi zayıflatacak kadar zor" gösterilmesi (Yegorov 1982:108-109) yolculuk sırasında güveyin, olağanüstü yardımcılarla karşılaşması, hediyeler alması mitolojik yolculuğu simgelemektedir.

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt 13 Sayı 24
Aralık 2010
ss.275-290

Güveyin yardımcılarının rolünde genellikle geyik, öküz, at, kartal, su padişahının kızı, aksakal, demirci vd. yer almaktadır. Yüce ve asil gösterilen buradaki hayvanlar, öncelikle kılavuz olarak ortaya çıkmaktadır. Manzumede en

çok altın boynuzlu geyik, öküz ve "altın yeleli rüzgâr kanatlı at" (śil śunat) suretiyle karşılaşılmaktadır. (Yegorov 1982:111-112)

Arkaik bir Hakas destanı olan Ay Huuçın'da böyle bir durum söz konusudur. Kağanın evinde üç kuşak boyunca yaşayan ve aynı anne babadan olmadıkları halde hakanın kardeşi, akıl hocası, gaipten haber vericisi, kağanın ve ülke bütünlüğünün koruyucusu, yöneticisi (Ay Huuçın 1997: 187 vd.) olarak karşımıza çıkmaktadır. "Korkunç Görünüşlü Kız Han" adlı bu yiğit kız, bir nevi görümce, evin ve ülkenin de perde arkasından idare edenidir. Kağanın evleneceği mitolojik gelini o seçer; onu aramaya çıkan kağana, sihirle dolu mitolojik yolculuğu ile ilgili ipuçları verir. Kağanlığın üç nesli boyunca yaşayan bu koruyucu ruh, öldüğünde kutlu bir dağda, kutlu bir mağarada kendisi gibi mitolojik bir şekilde attan doğan ve aynı vasıfları taşıyarak görevlerini devralan kutlu yaratılışlı Ay Huuçın tarafından defnedilir. Defin sırasında kutlu yaratılmış atlar, Ay Huuçın'a yardım eder.(Ay Huuçın 1997: 196 vd.). Kutlu yaratılışlı "yılkıdan doğan Ay Huuçın" da ablası gibi, "Tanrı'nın belirlediği" ve kağanın evleneceği diğer iki mitolojik kızı bildirir; başka bir âleme gidilen bu yolculuklar için yol gösterir. Anne ve babası olan atlar öldüğünde, ablası Korkunç Yüzlü Kız Han'ın iki yanında Allah tarafından hazır olan kutlu mezarlarına defneder. Gerek ablası gerek Ay Huuçın, destanda Türk düğün geleneğimizdeki görümce-yenge kadın fonksiyonlarını da yerine getirmektedirler.

Mitolojik kökende çok etkili bir yeri olan yenge kadın figürü günümüzde sağdıca göre daha fazla silikleşmiştir. Aslında o, günümüzde de gelin ve eşyalarının göçü boyunca gizli ve gizemli bir şekilde, önemsiz gibi görünen pek çok mitolojik uygulamayı yerine getirmektedir. Gelin almaya gidilirken arabaya bindirilen, omzuna heybe atılan ve üzerine hacı üstlüğü örtülen yenge, kız evine geldiğinde evin duvarından çivi söker, kimse görmeden mutfaktan kaşık ve çatal alır, torbaya bunun gibi şeyler atar, gelinin çiçeklerini çalar götürür. Yerden bir taş alır heybeye atar, kız taksiye binince "gittiği yerde taş gibi kalsın" diye arkasından taş attırır (Duymaz-vd. 2003: 155).

Güveyin bir başka yardımcısı geyiktir. Çoğu halk anlatısında geyik izi sürülmesi kahramanları genellikle evlenecekleri kıza götürmektedir. Çuvaş düğün manzumesinde de en yaygın karşılaşılan hayvan olarak geyik, güvey ve maiyetinin mitolojik yardımcısı olarak görülmekte ve kılavuz rolü oynamaktadır:

"Biz geçtiğimiz zaman
Yetmiş yedi bozkırdan
On iki boynuzlu vahşi geyik
Gözümüzün önüne çıktı.
Boynuzları altından,
Toynakları gümüş,
Kuyruğu yabani buğday otu,
Tüyleri altın sırma.
Boynuzları göğe değiyor;
Ayakları yere değmiyor;
Boynuzlarla geçerken
Upuzun iz bırakıyor.
Ayaklarıyla basıyor;
Yol açıyor;
Kuyruğunun ucuyla süpürüyor;
Onun yoluyla geldik biz buraya."(Yegorov 1982:112)

Geyik güveyin kılavuzu olarak en çok karşılaşılan surettir. Bazen ona eşlik eden, bazen onunla yer değiştiren altın boynuzlu boğa ve rüzgâr kanatlı attır. Bütün bu suretler araştırmacıların ortak düşüncesine göre güneşi ve onun hareketini sembolize etmektedir(Yegorov 1982:112).

Geyik, boğa ve at, kahramanın atası, kılavuzu, yardımcısı ve koruyucu ruhu olarak Baykal'dan Tuna'ya kadar Avrasya bozkırlarında yaşayan Türkün ortak motifleridir. Geyik ataya ya da kılavuza İskit-Sibirya başta olmak üzere Hun İmparatorluğu içerisindeki Türk kavimleri, Moğollar, Batı Hunları, Kırgızlar, Proto Bulgarlar, Macarlar saygı göstermişlerdir (Yegorov 1982:113; Ögel 1989 I: 576 vd).

Çin kayıtlarında yer alan bir efsaneye göre, Göktürk reislerinden biri geyik kılığında gezen deniz tanrısı ile sevişmektedir. Cengiz Han'ın ilk atası "gök kurt" ve karısı "kızıl veya kızılımsı geyik" bir denizi geçerek gelmişler ve Tanrı tarafından gökte yaratılmışlardır. Pelliot'un, Ögel'in, Yegorov'un naklettiği efsanevi anlatılar(Ögel 1989 I: 569 vd), geyiğin, yaratılışın başındaki kutlu gelini sembolize ettiğini göstermektedir.

Güveyin bir başka yardımcısı "aksakallı koca"dır. Güveyin akıl hocası, yardımcısı ve kılavuzu, olağanüstü nesnenin (kahramanın kılıcı, tokmağı, oku, atı, silahları vb) vericisi, gaipten haber vericisi olan aksakallı koca, dünürcü başı ve sağdıcın kökeni olmalıdır. O, güveye gelinin nerede olduğunu, oraya nasıl ulaşacağını, geline giden yolu kapatan ejderhayı nasıl yeneceğini bildirmektedir.

Nişan ve düğün arasında yaşanan Hıdrellez'de, gelin, damat ve yakınlarının aksakallı koca figürünün İslami versiyonu olan Hızır ile karşılaşma ihtimalinin yüksek olduğu kırlara, su kenarlarına, kutsal ağaçların bulunduğu mekânlara gidip bir dizi uygulama yapması yine böyle atalar kültü ve aksakallı koca vasıtası ile Tanrı kutunun sağlanması içindir. Düğünde ise bu görev sağdıca devredilmektedir.

Güvey ve maiyetinin mitolojik yardımcısı olarak görülen ve kılavuz rolü oynayan bir başka hayvan "boğa-tosun"dur. Bütün dünyada erkekliğin ve kahramanlığın sembolü olarak görülen boğa, Türk gelin göçünde yerini almıştır. Batı Tuvalılardan tespit edilen ve düğün töreni ile ilgili kullanılan "buga isteer (boğanın ardından gitmek)" sözü mitolojik bir geleneğe dayanmaktadır: Bu geleneğe göre gelinin habercisi olarak içki içme özelliğiyle tanınan bir adam gönderilir. Boğanın ardından geldiğini söyleyen bu öncü, haberci, "muştucu"ya içki ikram edilmektedir. (Yegorov 1982: 113)

Türk boylarının düğün törenlerinin karakteristik motiflerinden olan boğa, mitolojik geçmişte güveyi sembolize etmektedir.

Türk dünyasında geyik, boğa-lider ve kılavuz rolü, soya ait anlatılarda karakteristik bir şekilde görülmektedir. Başkurt destanı "Konur Buga" (Kahverengi Boğa), boğanın kılavuz özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Gök geyiği (boğa) sureti Gök Tanrı'yı karakterize etmekte ve doğurganlık ve verimlilik kültüne bağlanmaktadır. Erotik kadın ve boğa suretinde yer alan eski mitolojik motif, evrenin oluşumunun başlangıcını anlatan bazı Rigveda (mesela VI, 70) şarkılarında yer almaktadır. Rigveda mitlerinde gök erkeğin başlangıcı olarak sayılmaktadır ve boğa suretinde resmedilmektedir. Yer ise hayat veren kadın suretinde karakterize edilmektedir. Onlar karı-koca: Baba-gök ve anne-yer. Gök tarafından yere bırakılan yağmur (şarkılarda onu sıkça yağ ya da bal olarak adlandırmaktadırlar), bütün canlıların doğduğu tohumdur." Onun verimlilik-doğurganlık düşüncesiyle olan ilişkisi açıktır ve doğal olarak bu mitolojik düğün, evlilik töreninin bilinen büyüsel işlevini yerine getirmektedir (Yegorov 1982:114-115).

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt 13 Sayı 24
Aralık 2010
ss.275-290

Baba-gök ve anne-yer inanışının Anadolu gelin okşamalarında dile getirilmesi (Ataman 1992: 45), hangi inanç halkasında olunursa olunsun, mitolojik anlayışın yaşamaya devam ettiğinin güzel bir kanıtıdır.

Gelin almaya giden güveyin mitolojik yolculuğunda düşman olarak ise yılan, ejderha, su padişahı ve diğer yer altı varlıkları, aslan, boğa, buğra vb. çıkmaktadır. Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda, Kanlı Koca, Selcen Hatun için savaşmaya giden oğlu Kan Turalı'ya seslenirken bu sembolleri dile getirmektedir:

"Oğul!
Senin varacağın yerin,
Dolambaç dolambaç yolları olur.
Atlının batıp çıkamadığı,
Onun balçığı olur.
Ala yılanın sökemediği,
Onun ormanı olur.
Gök ile boy ölçüşen,
Onun kalesi olur.
Göz dikip gönül alan,
Onun güzeli olur.
Hay demeden baş getiren,
Onun cellâdı olur.
Sırtında kalkan oynayan,
Onun yayası olur." (Ergin 1994:186)

Gelin almaya çıkan güveyin karşısına çıkan yılan, kahramanı köprüde beklemekte ve onun yolunu kesmektedir. Gücü ve fizik özellikleri abartılı bir şekilde gösterilen yılan nehrin sularını taşırmakta, yedi yüz yaşlı meşe ağaçlarını ot çöpü gibi kırmaktadır. Başlangıçta küçümsenen kahraman güvey ise "kırk pud ağırlıktaki çelik kılıcı ve altmış pud ağırlıktaki sopayı ustalıkla kullanmakta, çok güçlü olan yılan-ejderhayı kolay yenmekte, kolayca *çulçunat* sualtı rüzgâr kanatlı ata binmektedir. (Yegorov 1982: 118-124)

Bugün düğünlerimizin yaygın bir motifi olan "Köprüden Geçti Gelin" türküsü, Şeytan-Erlik'in yoldaşı ile yaratılan ilk çiftin böyle bir mitolojik mücadelenin sonunda gelinin kutlu göçünü simgelemektedir. Gelin göçünde alayın köprüde inip oynaması, köprü üzerinde arabadan inilip suya taş atılması, gelin alayının mutlaka bir köprüden geçirilmesi, geçerken yavaşlayan arabadan gelinin çantasından içine paralar sıkıştırılmış bir elmayı dereye atmasının (Duymaz-vd. 2003: 142) kökeninde hep aynı mitolojik gerçek saklıdır. Elma bir taraftan kutlu su vasıtasıyla Tanrı'dan kut dilemeyi- zürriyeti simgelerken diğer taraftan cennetten kovulmaya sebep olan yasak elmayı ve tövbeyi simgelemektedir.

Anadolu düğün kültüründe silikleşmiş olmakla birlikte, kayınbabanın geline indirmelik olarak "tosun" vermesi gibi, arkaik düğün anlatılarında güveyin adı doğrudan adlandırmaktan kaçınılmakta ve her zaman "bizim çocuk" sıfatıyla belirtilmektedir. Çuvaş düğün metinlerinde "Sĕrpe pĕlĕt huşşinçe" (gökle yer arasında) gibi kalıplaşmış yer ve geleneksel klişeler ile başlayan sözler, düğün göçünde kahramanın kimliğini ve memleketini saklamaya yardım etmektedirler:

"Yetmiş yedi denizden
Yetmiş yedi bozkırdan
Altmış altı kara orman içinden
Dolambaçlı yollardan geçip geldik biz"(Yegorov 1982: 110).

Gelin göçünde rol oynayan diğer mitolojik kahramanlar "yer ya da su başlangıcını sembolize eden kartal/karakuş/demurg" ve "gök (altın, aydın, beyaz) dişi ördek" (Yegorov 1982: 118) Başkurt destanları "Ural Batır", "Akbuzat", "Zayatulyah ve Hıvhıluv" da da işlenmektedir.

Kartal ve ördek-kaz-turna gibi ongun hayvanlar, yaratılışın başında Umay'ın kuş suretinde gelişini sembolize etmektedir. Bu göç ve kuşların yere iniş figürleri, zeybek ve Erzurum kadın barı gibi geleneksel halk danslarında ifadesini bulmaktadır. (Ergun, 2004a)

14. GÖÇ SIRASINDA GELİN KARGIŞI, GELİNE KARGIŞ

Gelin göçünün mitolojik karakterini ortaya çıkaran motiflerden biri de kargışlardır. Efsanevi bir karaktere bürünen, bütün Türk dünyasında en yaygın olan ve karakteristik bir yapısı bulunan bu kargışlar sonucunda gelin ve alayı taşa, kuşa, bitkiye, vb. dönüşebilmektedir. Kutsuz ve kutsallara saygısız gelin ve alayı Tanrı'nın gazabına uğrayarak bu nesnelerden birine dönüşmektedir. Bazen de kutsuz kimselerin saldırısı karşısında kutlu gelinin dileğiyle dönüşüm gerçekleşmektedir. (Sakaoğlu, 2003a: 15-27, 223; Sakaoğlu, 2003b: 47, 91, 101 vd.; Ergun, 1997:184 vd.)

15. "YUVA" KAVRAMI VE YENİ GELİNİN EVİ: "DÜNYA EVİ"

"Yuva", "daire, hane, hanay, konak, köşk, otağ, çadır, yurt, ev" gibi Türk ailesinin yaşadığı kutsal mekân sembolleri içinde en sıcak olanıdır ve "ruhu"dur. Bu amaçla küçük, sevimli, şen şakrak, mutlu evler "bülbül yuvası" şeklinde de tanımlanmaktadır.

Dünya kültürlerinden farklı olarak Türk kültüründe evlilik ile "ev" kelimesi arasında mitolojik kökene dayalı bir bağ vardır ve bu ev yeryüzüne kuş suretinde gönderilen ilk kadın Umay'ın yuvasını sembolize etmektedir. Kültürel genetik kodları eskilere giden anlatılarda ve özellikle düğün türkülerinde bu durum sıkça vurgulanmaktadır. Anton Salmin tarafından yayımlanan bir Çuvaş düğün türküsünde "uzaktan siyah, yakından ak görünen bir meşe ağacındaki yuvanın yeni evlilerin evi olduğu belirtilmektedir:

"Altmış kilometre kadar ormanı geçtikten sonra bir ağaca rastladılar.

Uzaktan siyah görünür, yaklaşınca ak.

Yukarısına tırmandılar, baktılar; bir yuva gördüler.

Bilemediler bu yuva kimindir?

Kimindir bu yuva? (Hep birden)

"Gelinle damadındır bu yuva." diye cevaplamaktadırlar. (Salmin 1994: 283)

Geleneksek kültürümüzde yeni evliler için kurulacak evin yeri, damat tarafından, hayat ağacını sembolize eden ve Umay ile birlikte cennetten gönderilen kayın ağacından yapılmış okla belirlenmektedir. Bamsı Beyrek boyunda ozan bu mevzuu şöyle nakletmektedir: "Oğuz zamanında kural buydu ki bir yiğit evlense ok atardı. Ok nereye düşerse orada gelin çadırı dikerdi. Beyrek Han da okunu attı, dibine gelin çadırını dikti." (Ergin 1994: 129).

Yeni "evli"lerin evi ile ilgili mitolojik anlam, Altaylıların "ana baba rızası alındıktan sonra gerçekleştirdikleri kız kaçırma hadisesinden sonra güveyin arkadaşları tarafından çalı çırpıdan yapılan "otağ/otag"da gizlidir. Bu otağın kapısı yoktur. Güvey ile gelin bu otağda üç gün kalırlar. Bunlar ateşlerini çakmak taşıyla kendileri yakarlar. Dışarıdan ateş ve kibrit verilmez. (İnan 1995: 166) Sagalayev ve Oktyabrskaya tarafından verilen bilgilere göre ise "odah/oçag", kutlu taygadan seçilen dokuz genç akağaç ile yapılmaktadır. Daire şeklinde köklerinden yere gömülen ve tepesi duman çıkışı için açık bırakılan bu geçici evi oluşturan ağaçlar

dördüncü gün sökülerek tekrar taygaya dikilmektedir. (Sagalayev-Oktyabrskaya 1988: 60)

Kutsal aile ateşinin yakıldığı evi oluşturan canlı, taze ağaçlar, hayat ağacını sembolize etmektedir. Dokuz sayısı ile de göğün dokuzuncu katı olarak tahayyül edilen Tanrı mekânı sembolize edilmekte ve Tanrı'ya sığınılmaktadır.

Yeni evlilerin oturacakları evin bacasına akağaç(melez) veya onun dallarının yerleştirilmesi(Sagalayev-Oktyabrskaya 1988: 58) hayat ağacını-Tanrı kutunu sembolize etmektedir.

Hakanların kutlu eşleri için kurdukları gerdek otağlarının "göklere değdiğine" inanılmaktadır. Manas'ın Kanıkey için kurduğu gerdek çadırı da böyledir ve altmış kanatlıdır.(Ögel 1989 I: 516) Yeni evliler için bugün biraz da alaycı bir şekilde kullanılan "başı göğe ermek" deyiminin anlamı da bu inanışla ilgilidir.

Yeni evlenenler için "dünya evine girmek" deyiminin kullanılması ve ilk evlerinin "dünya evi" olarak adlandırılması gelinin geldiği yer ve mitolojik göçü ile ilgili apaçık deliller sunmaktadır.

Kız evinden getirilen ekmek, tuz, maya ve tabağın gelinin yeni evindeki yerlerine yerleştirilmesi; bulgur ile "dua pilavı" pişirilmesi; gelinin, ocak başı ile evin bacasına yağ sürmesi, aş evine (mutfağa) sokulup çıkarılması; oynayarak elindeki buğdayı etrafa saçması ya da etraftakilerin, başına üzüm, buğday karışımı saçması; kaynananın geline yağda pişmiş yumurta ya da yağlı ekmek yedirmesi; gelinin kucağına erkek çocuk oturtulması (Santur 1995: 199) gibi uygulamalar gelinin Tanrı mekânından getirdiği kutu yeni evine iletmesi ile ilgilidir.

SONUÇ

Türk kültüründe gelin göçü ile ilgili pek çok uygulama göstermiştir ki, yaratılışın başındaki mitolojik evlilik, her gerçek evlilik töreninde tekrarlanmakta ve bu sayede "kut" sağlanmaktadır. Mitolojik anlam silikleşmeye başladığı için, günümüzde yapılan uygulamalar törenin temel rolünü yerine getirememektedir. Bunun yerine sadece bölük pörçük izler taşınmakta ve şiirsel işlev yerine getirilmektedir. Bugün kuttören manzumelerinin pek çoğu anlamını yitirse de, hatta "küresel baskın kültür uygulayıcıları" tarafından küçümsense de evliliğe, özel bir yücelik ve törenlilik katmaktadır. Evliliğin hem evrende hem de insanın dünyasında sabitliğini ve zorunluluğunu ifade eden bu uygulamalarda, eski mitler ve törensel-büyü sözleri kullanılarak kutsal evlilik bağının kurulmasına katkıda bulunulmaktadır. Gelin göçü uygulamaları bu anlamda yaratılışın başındaki kozmogonik temele dayandırılmakta ve ilk örneğin –silik de olsa- taklidi yapılarak kut sağlanmaya çalışılmaktadır.

Türkün inanışına göre düğün ve gerdek, Tanrı kutunun indiği zamanlardır. Bu kutlu başlangıç geline inmektedir. Kut, gelinle birlikte sahip olduğu eşyalarına, tarlasına, ağacına, civcivli tavuklarına, "dana"sına (güvey) da geçeceğine inanıldığı için mitolojik semboller yaşatılmaya devam etmektedir.

Eğer bu gün de devletin temeli olan ailenin sağlıklı olması, aile bağlarının güçlendirilmesi isteniyorsa, kültürün her alanında olduğu gibi gelin göçü ile ilgili kültürel genetik kodlarımızda yaşattığımız uygulamaların anlamlandırılarak modernize edilmesi ve genç nesillere aktarılması gerekmektedir. Belki bu sayede yabancılaşma ve aşağılık kompleksinin önüne geçilebilecek; "kültür savaşları"na sahne olan yüzyılımızda başarıya ulaşılabilecektir. Daha da önemlisi, yukarıda verdiğimiz mitolojik metinlerde aktarıldığı gibi Türk gelini, Türk cihan hâkimiyeti ülküsü için ilham kaynağı olduğunun bilincine varabilecektir.

KAYNAKÇA

Bayram, Bülent. (2008). Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler). İzmir. (Yayımlanmamış doktora tezi)

Csaki, Eva. (2001). "Türk Kültüründe Ayrıntılar: Tuz", Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Kış 2001/20.

Çelik, Ali. (1995). "Trabzon, Bakü, Merv, Kızıl-Orda, Jambıl, Gagauz Düğünlerinde Gelin-Güvey Motifi". III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, 9-11 Ekim1995. Konya: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Dirlik, Ünal Şöhret. (1997). Fethiye'de Halk İnanışları. Denizli.

Ergin, Muharrem. (1994). Dede Korkut Kitabı I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergun, Metin. (1997). Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I, II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergun, Pervin. (2004a). "Türk Halk Anlatılarında Kavaktan İnen Gelin Motifi", Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, 25-27 Kasım 2004, Ankara.

Ergun, Pervin. (2004b). Türk Kültüründe Ağaç Kültü. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Hakasskiy Geroiçeskiy Epos "Ay-Huuçın". (1997). Novosibirsk: Nauka.

İnan, Abdülkadir. (1995). Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnce, Adnan. (1991). "Avanos'ta Eski Düğünler". Erciyes Yöresi 1. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Kalafat, Yaşar. (1996). Karşılaştırmalı Bayır-Bucak Türkmen Halk İnançları. Ankara.

Kaplan, Ayten. (2002). "Tahtacılarda Evlilik Kurumu ve Törenleri". Folklor/Edebiyat-Alevilik Özel Sayısı II, VII (30).

Karaman, Fikri. (1995). "Sivas'ın Hafik İlçesi Çatpınar Köyünden Derlenen Gelin Ağıtları (Dilleri)". Mahmut Ragıp Gazimihal, Türk Halk Oyunları Kataloğu, 1. cilt, Hz. Nail Tan, Ankara: KB Yayınları.

Katanov, N. F. (1895). "Doğu Türkistan Tatarlarının Düğün Gelenekleri Hakkında." Türk Kabileleri Arasında. (İOAİE. Cilt XII, Sayı: 5).

Odabaşı, A. Sefa. (1989). Geçmişten Günümüze Konya Kültürü. Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Ögel, Bahaeddin. (1989). Türk Mitolojisi I, II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Örnek, S. Veyis. (1977). Türk Halkbilimi. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Sagalayev, A: M-Oktyabrskaya. (1988). Traditsionnoe Mirovozzrenie Tyurkov Yujnoy Sibiri. Novosibirsk.

Saim Sakaoğlu. (2003a). 101 Anadolu Efsanesi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Saim Sakaoğlu. (2003b). 101 Türk Efsanesi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Salmin, Anton. (1994). Narodnaya Obryadnost Çuvaşey. Çeboksarı.

Santur, Meltem. (1995). "İç Anadolu Bölgesinde Gelinin Kız Evinden, Oğlan Evine Getirilmesi Sırasında Uygulanan Gelenekler", III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Surazakov, S. (1975). Altay Folklor Atlaydın Biçikter Çıgarar İzdatelsvozının Tuulı Altaydagı Bülügi. Tulu Altay.

Türkdoğan, Orhan. (2004). Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Werbitsky, V. İ. (1895). Altayskıe İnorodsı. Moskova.

Yegorov, N. İ. (1982). "Çuvaşskiy Salamalik" (Çuvaş Salamaliki). Çuvaşskiy Folklor: Spetsifika Janrov, Çeboksarı.

Yard. Doç. Dr. Pervin ERGUN

Lisans öğrenimini 1988 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nde tamamladı. Yüksek Lisans öğrenimini, 1993 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde; doktora öğrenimini ise 2003 yılında aynı yerde Türk halk edebiyatı alanında tamamlayan Yard. Doç. Dr. Pervin Ergun, halen Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.